

hovedpersoner og et helt nyt, fransk, dynasti rykke ind.

Mikkel Venborg Pedersen

Linn Holmberg, *The Forgotten Encyclopedia: The Maurists' Dictionary of Arts, Crafts, and Sciences, the Unrealized Rival of the Encyclopédie of Diderot and d'Alembert* (Umeå: Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, 2014). 312 pp.

"Sometimes these 'losers' can change the perspective on the works that succeeded" (s. 1). Taberne, dem som aldrig formåede at føre et encyklopædisk projekt til ende, findes der formodentlig langt flere af end vi kan forestille os. Fra tid til anden tænker jeg til og med om ikke antallet af ufuldendte encyklopædiprojekter er langt større end dem som reelt blev produceret. De overgivne manuskripter er måske blevet brændt eller smidt ud, for hvad kan eftertiden egentlig bruge halvfærdige, uudgivne manuskripter, der knapt har nået første trin (produktionen) i det darntonske kommunikationskredsløb for en bogs livscyklus til? Blandt de franske benediktinermunke, mauristerne, finder vi nogle af historiens ukendte "tabere", som den svenske idéhistoriker Linn Holmberg kalder dem i indledningen til sin afhandling *The Forgotten Encyclopedia: The Maurists' Dictionary of Arts, Crafts, and Sciences, the Unrealized Rival of the Encyclopédie of Diderot and d'Alembert* (2014). "Taberne", dem, der begyndte arbejdet med at skabe en encyklopædi, men som aldrig lykkedes at fuldføre den encyklopædiske drøm; det er dem og deres ufuldendte encyklopædiprojekt som Holmbergs gennemførte og velskrevne afhandling handler om.

En stræben efter at samle og udgive bindtunge folianter indeholdende al verdens viden, fandtes både før og efter udgivelsen af det skelsættende og stilskabende oplysningsfæ-

nomen som Denis Diderot og Jean le Rond d'Alembert skabte med *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* fra midten af 1700-tallet. Et velkendt skandinavisk eksempel, og et af de få der i øvrigt er forsket i, på en sådan encyklopædist-drømmer/taber, finder vi i svenske Carl Christoffer Gjörwells kuldsejlede encyklopædiprojekt, som idéhistoriker Jakob Christensson tager op i *Lyckoriket* (1996). Først her i det 21. århundredes begyndelse synes den vedholdende encyklopædiske drøm, som så mange gennem tiderne har forsøgt at gøre Diderot & co. efter, at være på vej til at blive en realitet med de digitale universalencyklopædiens, og frem for alt det globale netværk *Wikipedias* udbredelse og anvendelse.

Afhandlingen *The Forgotten Encyclopedia* er bygget op omkring fem dele, der ud over afhandlingsgenrens obligatoriske indledende del, består af "The manuscripts under the loupe" (del II), "The history of a dictionary in the making" (del III), "The Maurists' manuscripts compared" (del IV), mens "A Monastic reflection of the French Enlightenment" er overskriften på afhandlingens femte og afsluttende del. Holmberg koncentrerer sig om produktionen af manuskripterne og aktørerne omkring, som hun undersøger ud fra et mikrohistorisk perspektiv. I sin undersøgelse af det omfattende empiriske materiale arbejder Holmberg ud fra spor (clues) og som en anden akademisk detektiv anvender og tolker hun de fundne spor til at skabe et helhedsbillede over mauristernes fragmenteret encyklopædiprojekt. Holmberg arbejder tværvidenskabeligt (idé-, lærdoms- og boghistorisk) og trækker både på kodikologi og palæografi med hvilke hun eksempelvis konkluderer, at den lærde Dom Antoine-Joseph Pernety (1716–1796) ikke, som det tidligere har været antaget, var alene om det encyklopædiske arbejde. Tværtimod mener Holmberg gennem sine detaljerede analyser af de bevarede håndskrifter at kunne fastslå, at der var tale om et kollektivt projekt,

selv om de øvrige medvirkendes identitet fortsat forbliver ukendt.

De mauristiske munke var en kongregation (Congrégation de Saint-Maur) udsprunget af de franske benediktinerkredse og de blev især kendte for deres lærde og videnskabelige arbejder, herunder større udgivelsesprojekter inden for blandt andet historie, litteratur og spiritualitet. Kongregation blev etableret i 1618 og havde fra 1628 sit hovedsæde i klostret ved Saint-Germain-des-Prés i Paris, og det var også her, at arbejdet med encyklopædiprojektet foregik, kun få hundrede meter fra Café Procope, et af encyklopædisternes mest foretrukne mødesteder. Encyklopædiprojektet forblev længe ukendt, men en del af mauristernes øvrige lærde arbejder er siden blevet et kendetegn for kongregationen. Som det har været tilfældet med så mange andre encyklopædiske udgivelser, var mauristernes oprindelige udgangspunkt at oversætte et eksisterende værk, Christian Wolffs *Cours de mathématique*, men oversættelsesarbejdet udviklede sig successivt mod at blive et selvstændigt værk.

Mauristernes ufuldendte encyklopædiprojekt befinder sig på Bibliothèque Nationale de France og er her klassificeret som "Matériaux pour un Dictionnaire des arts et sciences". Mauristernes videnskabsencyklopædiske projekt foregik samtidig med at Diderot og d'Alembert udarbejdede *l'Encyclopédie* – to parallelle encyklopædiprojekter med vidt forskellige udfald. Mens Diderots og d'Alemberts navne her mere end 250 år efter deres encyklopædiarbejdes begyndelse fortsat forbindes med udgivelsen, er det de færreste som kender til mauristernes *Dictionnaire des arts et sciences*. Selv om encyklopædiens manuskripter ikke er helt ukendte for omverden, er de ikke tidligere blevet tillagt nogen større betydning. I sin forskning om *l'Encyclopédie* nævner Jacques Proust dets eksistens, ligesom også Micheline Meillas-soux-le Cerf omtaler manuskripterne i sin afhandling om Dom Antoine-Joseph Pernety's mysticisme som en *mærkelig* samling

dokumenter. Derudover er der tilsyneladende ingen som tidligere har bemærket manuskripterne eksistens. Ved at bringe dem frem i lyset viser Holmberg, hvordan manuskripterne kan nuancere en etableret forestilling om de mauristiske munke som producenter af verdslig kundskab.

De bevarede manuskripter består samlet set af seks foliobind, herunder 1 400 foliosider, knapt 7 000 tekstenheder, 200 illustrationer og et antal arbejdslistes over artikler, der ikke findes i materialet. Encyklopædimaterialet er langt fra fuldstændigt, men alligevel mener Holmberg, at det er muligt at konkludere på udgivelsesprojektet som helhed. Her kan jeg kun give Holmberg medhold; hun formår at fortælle det empiriske materiales historie ud fra dets givne ufuldendte omstændigheder, samtidig med at hun ved at anvende *l'Encyclopédie* som sparringspartner afhandlingen igennem, giver læseren et samlet billede af en hel encyklopædiproduktion.

Encyklopædimanuskripterne ukendthed og også Meillas-soux-le Cerfs fremstilling af dem som *mærkelige* ændrer Holmbergs afhandling på. Undersøgelserne af det ufuldstændige værk giver os mulighed for at se ind i en verden som de færreste nok havde forestillet sig lå inde med ansatsen til et stort anlagt universalityencyklopædisk projekt, der som allerede nævnt ikke lå i kølvandet på, men som altså foregik i næsten samme tid og rum som *l'Encyclopédie*. Arbejdet med tilblivelsen af to større encyklopædier af to så forskellige aktører (den verdslige og den religiøse), i samme geografiske og tidsmæssige kontekst er yderst interessant og Holmberg anvender ydermere mauristernes encyklopædiske manuskripter til at sætte arbejdet med den navnkundige *l'Encyclopédie* i et nyt lys. Modsat encyklopædisterne havde mauristerne udelukket artikler om religion, metafysik, politik og etik, ligesom der heller ikke var indarbejdet kritiske og/eller skjulte krydsreferencer. Mauristerne projekt var i sit indhold altså ikke kun en modsætning

til *l'Encyclopédie*, men også til et andet af tidens centrale værker, *Dictionnaire de Trévoux* (1704–1771), der, modsat, havde stærke religiøse og moraliserende perspektiver indarbejdet. Som Holmberg skriver, valgte mauristerne en tredje vej: "While the *Dictionnaire de Trévoux* conducted a Catholic apologetic with the ambition of refuting heresy, immorality and irreligiosity, and the *l'Encyclopédie* turned into a *machine de guerre* towards superstition and the dogmas of the church, the Maurist compilers chose a third road: separation" (s. 251–252).

Hvad ligger der til grund for at undersøge et ufuldstændigt og aldrig udgivet encyklopædiprojekt, og hvilken nytte kan en sådan undersøgelse have for eftertiden? I sine begrundelser for valget af analysmateriale fremhæver Holmberg flere gange det interessante ved samtidigheden med *l'Encyclopédie*, der igennem hele afhandlingen bliver anvendt som både med- og modpart til at diskutere, placere og sammenligne mauristernes encyklopædiprojekt med tiden omkring, og den encyklopædi- og leksikontradition som værkerne indgår i. Encyklopædiforskningen er ikke et nyt forskningsfelt; det er foregået over en lang årrække i flere forskellige kontekster, og især i en europæisk. En stor del af tidligere encyklopædiforskning består af delvis bibliografiske undersøgelser/oversigter over udgivelser eller af enkeltstående udgivelser, der er blevet undersøgt isoleret uden at koble dem nævneværdigt til genrens øvrige udgivelser og traditioner. At Holmberg kontinuerligt inddrager *l'Encyclopédie* og sætter begge værker i relation til andre relevante udgivelser som eksempelvis *Dictionnaire de Trévoux* i sine undersøgelser af mauristernes encyklopædiprojekt, giver et væsentlig helhedsbillede af, hvordan encyklopædiproduktion også handler om kopiering og/eller udvikling af tidligere udgivne værkers artikler. Det havde dog været interessant, hvis Holmberg var gået endnu mere i dybden med det tyske perspektiv, den Christian Wolffske kundskabstradition med tanke på encyklopædiprojektets oprindelige

udgangspunkt. Ud over at være et væsentligt bidrag til encyklopædiforskningen som helhed er afhandlingen også et bidrag til mauristernes intellektuelle historie og historien om oplysningstidens Frankrig, hvor skellet mellem religion og videnskab voksede. Samtidig vidner det også om forandringer i klosterlivet; om hvordan oplysningstidens idealer har påvirket forholdet mellem religion og videnskab internt blandt de troende selv.

Både at undersøge og sammenligne encyklopædier som Holmberg gør, er imidlertid en vanskelig disciplin. Det er måske også en af forklaringerne på hvorfor netop forskningen i encyklopædier er et så spredt og mangefacetteret felt, der ligger og skulper i grænselandet mellem flere forskellige forskningsområder, som f.eks. litteratur-, idé- og/eller boghistorie (for bare at nævne et par enkelte eksempler), uden nogen form for sammenhængende linjer. Det er nemt at forstå den svenske leksikograf Sven Lidman, når han i artiklen "Uppslagsboken" (1983) retorisk spørger, hvordan "skall man angripa detta [encyklopædien] brokiga konglomerat?" (Sven Lidman, "Den svenska uppslagsboken", *Den svenska boken 500 år*, red. Harry Järv. Stockholm: Liber, 1983, s. 329.). Holmberg er idé- og lærdomshistoriker, men gør i vid grad også brug af boghistoriens metoder og tilgange i undersøgelsen af mauristernes encyklopædi. Som Holmberg skriver "[e]ven if the Maurists' dictionary material never resulted in a finished book, it was intended to one day become one" (s. 25). Holmbergs tilgang er en yderst vellykket og givende måde at angribe et sådant broget konglomerat.

Det er svært ikke at blive begejstret over Holmbergs afhandling, der ikke kun kaster nyt lys over mauristernes intellektuelle historie og forbindelse og bidrag til en fornyet forståelse af oplysningstidens idealer; den er samtidig også et væsentlig bidrag til den fortsat fragmenterede encyklopædihistorie, der som den australske videnskabshistoriker Richard Yeo skriver i *Encyclopaedic Visions* (2010), handler om "store

idealer og blandede resultater". Holmberg viser på fornemste vis, hvordan en flervidenskabelig undersøgelsesstrategi af materialet bidrager til at også taberne, "these losers", er en central brik i den store fortælling om vinderne.

Maria Simonsen

Kristina Nordström, *Det sanna snillet: genus och geni hos Thomas Thorild* (Stockholm: Stockholms universitet, 2014). 216 pp.

"Andre kunna skrifva *Versar*: Jag ville skrifva GENIE", skriver Thomas Thorild i prosadikten "Inbildningens nöjen" från 1780-talet. Genialitet och snille är centrala kategorier för honom, liksom för de romantiker som kom efter. Men frågan är hur hans konstruktion av detta snille såg ut: ansågs genialiteten vara "manlig" eller "kvinnlig", medfödd eller förvärvad? Dessa frågor diskuterar Kristina Nordström i sin idéhistoriska avhandling *Det sanna snillet: genus och geni hos Thomas Thorild* som lades fram vid Stockholms universitet förra året. Att fokusera just på Thorild utifrån ett genusperspektiv är en god idé eftersom hans tänkande i detta är mer komplext än hos många av hans samtida. Thorild propagerade ju bland annat för att kvinnor skulle få samma fri- och rättigheter som männen i sin kända skrift *Om qvinnokönets naturliga höghet* (1793), där också "snillet" tillerkänns vissa egenskaper som förknippades med kvinnor. Andra manliga kolleger valde vid denna tid att betrakta genialitet som en medfödd förmåga hos män, punkt slut. Dessutom var utfall mot kvinnliga konstnärer legio, där det idag mest kända torde vara Rousseaus. I ett offentligt publicerat brev till d'Alembert vädrade Rousseau sina åsikter om kvinnors påstådda avsaknad av genialitet, vilket naturligtvis väckte ilska hos tidens konstnärligt verksamma kvinnor. Till exempel kanalisades denna in-

dignation i Sverige i Nordenflychts lärodikt "Fruentimrets försvar".

I föreliggande avhandling anlägger Nordström ett vidare, intersektionellt perspektiv på genitankens genusaspekter och relaterar dem till social tillhörighet, ålder och etnicitet. Det är ett utmärkt grepp, som hittills inte har använts i större utsträckning, inte ens av hennes feministiska föregångare. I synnerhet tror jag att Nordström är något nytt på spåren då hon diskuterar ålder: Hon finner till exempel att manlighet i relation till genitanken snarare kontrasteras mot pojkkaktighet och omognad än mot kvinnlighet. Hennes övriga analysredskap, de intersektionella maktaxlarna etnicitet och klass, har dock i viss utsträckning använts i tidigare studier av Christine Battersby i *The Sublime, Terror and Human Difference* (2007) och i undertecknads *Det sublimas politik* (2010).

I etymologiskt hänseende hämtades termen *geni* från latinets ord för "skyddsande". Det kom så småningom parallellt att få innebörden andlig egenskap och manlig fertilitet. Könskodningen följer med in i 1700-talet då estetiken växer fram som ny disciplin. Till exempel lät den skotske filosofen William Duff publicera skriften *An Essay on Original Genius* (1767), men han kände sig uppenbarligen föranledd att så småningom förtydliga omöjligheten av kvinnliga sådana i *Letters on the Intellectual and Moral Character of Women* (1807). Konst kom under senare delen av 1700-talet att värderas utifrån genibegreppet. Såttillvida utgjorde nu (den utvalda och särskilt högtstående) *människan* källan till den goda konsten; tidigare hade istället naturen betraktas som konstens källa inom det mimetiska paradigmet. Immanuel Kants tankar kring det konstnärliga geniet fick stort genomslag, och i några välbekanta rader av *Kritik der Urteilskraft* (1790) slår han fast att ett konstnärligt geni skapar sina egna regler utifrån sin medfödda talangs föredömliga kombination av fantasi och förnuft. Därmed poängteras den normbrytande dimension som ditintills hade saknats i den re-